

Представи за София в житейските разкази на българи във Виена

Марина Яниславова

Notions of Sofia city in life stories of Bulgarians in Vienna

Marina Yanislavova

Keywords: family, migration, Sofia, Vienna

The proposed article deals with some of the most mentioned ideas which Bulgarian families living in Vienna share the life in Sofia in their biographical talks. The article presents in a synthesized form key stages of the migration of Bulgarians to Central Europe, specifically to Austria-Hungary and Austria, as well as the intersection point between migration studies and family research.

Предложената статия е част от дисертация, изследваща в сравнителен план български семейства, живеещи в София с български семейства във Виена.³⁸ Както цялостната дисертация, така и настоящият текст представляват опит чрез етнологички подход да бъдат засегнати две тематични полета – миграции и семейство. Идеята е накратко да се представи пресечната точка между миграционните изследвания и тези на семейството. В синтезиран вид са изложени важни за цялата дисертация схващания. В емпиричен план разглеждам някои от най-често засвидетелстваните представи в житейските разкази на виенски българи за България. Изходната ми хипотеза е, че те представляват източник за изследване и анализ, в случая конкретно – на тяхното всекидневие в австрийската столица.

Кратка история на българската общност в Австрия

³⁸ Статията е част от дисертация на тема „Житейски модели на български семейства в София и Виена в края на ХХ и началото на ХХІ век”, започната през 2016 г. и разработвана понастоящем. Първоначално замислена като опит за типология на семейства в София и Виена, постепенно се трансформира в сравнително изследване на български семейства в два европейски града. Причините за преосмисляне на целите на изследването са няколко, сред които откроявам две особено съществени. Първо, създаването на типология е изключително труден и струва ми се, не особено необходим процес, предвид пъстрата етнорелигиозна картина във Виена. Второ, с времето интересът към семейството в различен културен контекст се установи като водещ.

Старите български градинари не само представляват ключов сегмент от стопанските и търговските отношения между българските и централноевропейските земи, но и трасират пътя на трайно установилите се в Средна Европа българи. Споменът за тях е жив и днес. Заселването им на територията на съвременната австрийска държава има дълга история, чието начало следва да се търси във времето на Хабсбургската империя. Контактите ѝ с Балканите, макар да съществуват от по-рано, стават интензивни и важни в периода на Възраждането. Постепенно нуждата от образование се превръща в естествен устрем на български ученици и студенти към средните и висшите учебни заведения в Австрийската империя още от началото на XIX век, както и към тези в Русия, на Балканите и в Западна Европа (Пенчев 2017: 107). Още от възрожденско време образованието се очертава като основна ценност за българите, съответно и като мотив за миграция.

Предвид стратегическите интереси на империята в Европейския Югоизток, съвсем видното ѝ присъствие в живота на млада България след Освобождението, е разбираемо. Отношенията между България и Австро-Унгария са многопластови. Те са предопределени от интересите на двете държави, движещи се между унисона и отявленото несъответствие (Прешленова 2018: 7-30). Без съмнение империята изиграва важна роля за формирането на българска интелигенция и за развитието на новоосвободена България като цяло. Румяна Прешленова има основен принос за изследването на българските студенти като обект на балканската образователна политика на Австро-Унгария в периода от Освобождението до края на Първата световна война (Прешленова 2018: 8). От етнологична гледна точка особено ценно в изследването е разширеното тълкуване на понятието „български студенти”, в което се включват както българите от Княжество България/Царство България и Източна Румелия до съществуването ѝ, така и българите, останали на територията на Османската империя, тези от Бесарабия и тези от колониите в Австро-Унгария и Румъния (Прешленова 2018: 12).

Разпадането на Австро-Унгария след края на Първата световна война и създаването на новата Австрийска република не повлиява негативно върху авторитета на Виена и на останалите университетски центрове. Тъкмо обратното – периодът между двете световни войни остава време на сътрудничество в областта на образованието и културата между България и Австрия (Пенчев 2017: 109). В годините след Втората световна война броят на българските студентите чувствително намалява. След 1989 г. той отново започва да расте,

заедно с броя на останалите българските мигранти.³⁹ Снежана Йовева-Димитрова разглежда интеграционните политика на Австрия към българските мигрантски групи (Йовева-Димитрова 2013: 73-88) и българската национална политика към българите на територията на страната (Йовева-Димитрова 2013: 106 –110).

Пресечната точка между миграционните изследвания и тези на семейството

Владимир Пенчев проследява заселването на българите в Средна Европа. Изследователският интерес към динамиката на студентската мобилност и миграция е обусловен от няколко причини. Авторът изтъква две от тях. От една страна, студентите често се оказват движеща сила в самоорганизацията на българската общност в съответната държава, а от друга – те са „един от основните механизми” за появата на смесени бракове (Пенчев 2017: 119).⁴⁰ Може да се добави една трета причини за интерес към мобилните и мигриращите студенти, а именно създаването на семейства въобще, не непременно смесени. Но такива семейства, в които единият, а понякога всички членове, живеят в другоезична и другоетнична среда.⁴¹ Семейството и родството традиционно попадат в изследователското поле на антропологията и етнологията (Айкелман 2019: 199-203).⁴² Демографско-антропологичното направление в изследването на семейството в България се развива най-вече след промените от 1989 г. (Kassabova-Dintcheva 2002: 229). Изказаното от Айкелман твърдение, че цялостно познание на контекста, в които се реализират идеите за семейство и родство, е от съществено значение за разбирането на блискоизточните общества, е приложимо навсякъде. Семейството в другоезична и другоетнична среда е особено интересно за етнологията с оглед на предизвикателствата пред него, макар и невинаги схващани като такива; със спецификата на взаимоотношенията между членовете на семейството; както и с функциите му като социална единица в другата култура. Айкелман твърди, че семейството и родството трябва да бъдат разглеждани в контекста на

³⁹ Статистически данни за нарастващия броя на българските студенти в Австрия от 1990 г. насам, както и за периода на спад дава София Кирилова (Пенчев 2016: 17-18).

⁴⁰ Авторът разглежда и миграцията от България към Австрия по политически причини (Пенчев 2017: 120-129).

⁴¹ Умишлената употреба на „другоезична и другоетнична среда” цели да избегне конотацията на „чуждоезична и чуждокултурна”, която акцентира върху „чуждото”. „Чуждото” напомня за някакъв вид противопоставяне, което се избягва в тази статия.

⁴² Авторът разказва как по идеологически причини темите за семейство и родство са пренебрегвани от руските етнографи в Централна Азия до 90-те години на XX век.

местите представи за патронаж, съседство, приятелство, както и в икономически и политически контексти. В предложения случай, освен местните представи – австрийските, трябва да се вземат предвид и привнесените български такива.

Засилената миграция в съвременността е една от комплексните причини, поради които българите по света и чужденците у нас все по-често привличат вниманието на изследователи от различни дисциплини и направления (Борисова, Гергова, Еролова, Матанова: 2017). Тенденцията е свързана с нарастването на научния интерес към миграциите въобще и особено с обособяването им в отделно направление – появата на „Миграционните изследвания”. Именно обособяването им само по себе си показва съществуването на голямо количество научни трудове, посветени на тях. Разнообразни по своя характер, по фокуса на научния си интерес и по изследователските си методи, те стават неизчерпаем източник на информация. Преглед на състоянието на изследванията върху миграциите от и към България правят Мила Манчева и Евгения Троева (Манчева и Троева 2011: 17-49). Елена Марушиакова и Веселин Попов акцентират върху все по-голямата трудност, с която се сблъскват младите изследователи при ориентацията си в избор на стойностна литература на подобна тематика, предвид необозримото ѝ количество (Марушиакова и Попов 2013: 12). Световният доклад за миграциите обръща внимание на същите проблеми в четвърта си глава (World Migration Report 2018: 95).⁴³ Марушиакова и Попов коментират прекаленото съсредоточаване на усилията на изследователи в постоянно търсене и създаване на различни теоретични концепции – изследователска стратегия, която в крайна сметка изиграва негативна роля върху хуманитарните и социалните науки (Марушиакова и Попов 2013: 22) и отново припомнят особеното значение на емпиричните данни (Марушиакова и Попов: 23). Различните науки, занимаващи се с миграции, допринасят за постигането на максимални научни приноси и по-пълнокръвна картина на разглежданите процеси (Brettell, Caroline B. and James F. Hollifield 2008: 118-137). Методите

⁴³ Коментират се информационното претоварване и така наречените „бяла” и „сива литература”. Направен е преглед на някои значими изследвания и анализи по темата за миграциите. Бях забелязала информационното претоварване още преди окончателния си избор и на тема, а трудностите при подбор на стойностна литература вече стояха в съзнанието ми като формулиран проблем. Всъщност тази беше причината да се колебая при добавянето на миграциите към основното изследователско търсене – семейството. Като мои пътеводители в теорията от българските автори бих могла да посоча двама – Анна Кръстева и Ивайло Марков.

на етнологията за изследването на семейството в друг културен контекст и на семейството като категория в миграционните изследвания имат потенциала да предложат интересни гледни точки на микро ниво.

Изследването, в неговия цялостен вид, представлява търсене на влиянието на културната и социална среда върху семейството, както и обратното – на значението на семейството за развитието на социалната и културна среда. Избраният тематичен кръг създава предпоставки за интересна среща между семейните и миграционните изследвания. Житейският разказ за миграцията на събеседниците и тяхното битуване на австрийска земя е рамкиран и анализиран в контекста на семейството. Изборът на въпроси, касаещи семейния живот е свързан с различната перспектива, от която изхождат събеседниците. Даниела Колева разглежда семейната история от биографични разкази като източник на доказателства при разказването (Колева 2007: 14; 17). Когато човек разсъждава върху своите житейски избори и върху собствената си история, и когато разказва за тях, не рядко се опира на семейството, от което произхожда, на грижата за своите деца, на отношенията със своята брачна половинка или партньор, на житейските истории на своите близки, както и на връзката с други роднини. Анализ на житейски разказ, мислен и реализиран в подобен обхват дава възможност за детайлно и широкоизмерно документиране от страна на изследователя.

Статията не претендира за изчерпателно описание на разглежданите въпроси. Тя изразява стремеж за докосване до ефективността на подобни изследователски методи, от една страна, а от друга е провокирана от личната ми убеденост за нуждата от изследвания на семейството най-вече поради динамичността и разнообразието в посоките на неговото развитие. Днес не може да се говори за единен общовалиден модел на семейство и семейни взаимоотношения, поради тази причина е необходимо изследването им в тяхната многоликост и съвкупност. Темата за миграциите има не по-малка динамичност.⁴⁴ Допълнителен и интересен акцент към разбирането им дават изследванията на семейството в другоезична и другоетнична среда. Въвеждането му като единица за анализ е една от

⁴⁴ Според световния доклад за миграциите към 2015 година по света има внушителните 244 милиона международни мигранти, които обаче представляват само 3.3% от световното население. В доклада се отчита, че миграциите никога не могат да бъдат напълно измерени, разбрани и регулирани (World Migration Report 2018: 16).

силните страни на „новата икономика на миграциите” (Кръстева 2014: 113). Макар неговата роля в миграционните процеси да е отчетена отдавна, авторката обръща внимание на някои слабости на неговото теоретизиране в контекста на миграционните теории. Популярните миграционни теории могат да бъдат намерени в синтезиран вид и в труда на Ивайло Марков (Марков 2015: 37-67).

Методология на теренната работа

В настоящата статия звучат гласовете на няколко представители на новите български мигранти – българи, мигрирали и трайно установили се във Виена в края на миналия и началото на настоящия век.⁴⁵ В общия случаи те не са представители на политическата миграция от времето на социализма. Напускат България, за да открият по-добри образователни и професионални перспективи. Имат сходен социален профил и не изчерпват разнообразието от българска миграция в австрийската столица. Техните житейски разкази засягат някои аспекти на всекидневието им. В тях косвено се прокрадват философията за мигрантския им бит и актуални представи за България, които не рядко говорят повече за техния собствен живот във Виена, отколкото за този в София. По тази причина в текста отдавам преимуществено значение на последните, тъй като носят по-дълбок смисъл от видимия на повърхността.

Използвани са основно интервюта с четири български семейства, както и много полуструктурирани интервюта и неформални разговори с българи, живеещи във Виена и на други места в Австрия. Сред тях има хора, които са мигрирали отдавна и успешно са устроили живота си там – с други думи, те са видели резултата от избора си. Но има и такива, които са мигрирали наскоро и тепърва организират своя бит. За тях някои въпроси относно близкото бъдеще остават все още неясни. Събраните теренни материали са резултат от две посещения във Виена и работа на терен на различни места в страната през летните месеци – времето, в което много българи пътуват до България. Друго благодатно за теренна работа време е Коледа, но невинаги събеседниците ми я празнуват тук. Повечето са родени в София. Част от тях, родом от различни места в България, споделят, че прибирането през зимата понякога се оказва трудно. Всички разговори и интервюта са направени през последните две години – време, през което идеята за изследването бе

⁴⁵ На този етап от изследването предпочитам да запазя тяхната анонимност. За тази цел инициалите им са подменени.

многократно премислена и реструктурирана с оглед на спецификите на терена в Австрия, на липсата на опит от моя страна и не на последно място на сложността на тематичните кръгове миграции и семейство. Интервютата с мъжете и жените в семействата са направени поотделно, с едно изключение, в което разговарях само с жената. В кратки епизодични разговори, по-скоро по изключение, едновременно са участвали двамата събеседници. Три от четирите семейства имат деца на възраст между 2 и 23 години. С едно изключение, всички са родени в Австрия. Недостатък на изследването е липсата на тяхната гледна точка.⁴⁶ Събеседниците ми са на възраст между 20 и 51 години. Почти всички имат висше образование, придобито в България или Австрия, или им предстои завършването на такова. Само един събеседник споделя, че не довежда заниманията си в университет в Германия до успешен край, тъй като не е могъл да съчетае следването с работата. Въпреки този временен неуспех, научава езика, с който си служи и до днес.

Актуални представи за живота в България

Актуалните представи на български мигранти за живота в София допринасят за по-доброто разбиране на всекидневния им живот във Виена. Често повтарящи се впечатления всъщност разкриват схващането на събеседниците, че социални явления и процеси, отразени в разказите им, липсват в австрийската столица или поне са в ограничен мащаб. Макар в предложените примери да не става дума непременно за носталгични чувства, близка по смисъл е и идеята на Айше Перла, която интерпретира „постсоциалистическата“ носталгията на туркини, мигрирали от България в Турция през 1989 г. като източник на познание за техните нови предизвикателства след заминаването (Ayse 2009: 750-767). Важно уточнение е, че представите понякога се отнасят за България като цяло⁴⁷, но това обстоятелство трудно може да бъде избегнато, тъй като някои събеседниците са родени на различни места в страната и неволно правят паралели с тях. Все пак в изследването е положено максимално старание мисълта и разговорите да се движат по оста София – Виена. Самите събеседници също отчитат разлика в много аспекти между столицата и останалите населени места в България.

⁸ До завършването на дисертацията този пропуск би трябвало да бъде отстранен. Вън от съмнение е фактът, че гледната точка на децата ще даде нови нюанси в изследването. Работата с тях е по-специфична и изисква прецизиране на въпросника, тъй като не всички засягани с родителите им въпроси, са тематизирани вкъщи пред или с децата.

⁴⁷ Дисертацията изследва преди всичко български семейства в София и Виена.

Представите за София зависят от различни фактори, например – откога са последните впечатления на събеседниците, какви лични преживявания са имали в града, какво разбират от медиите за живота в София и какво разбират от други българи живеещи в България и в Австрия. Представите обаче в известна степен зависят и от собственото им ежедневие в австрийската столица, тъй като те, макар и невинаги осъзнато, сравняват. И аз сравнявам и анализирам житейските разкази, без да търся противопоставяне, а само влиянието на другата културна среда върху живота и конкретно в статията – върху възприятията и възгледите им. Някои представи са резултат от действителни впечатления, макар и понякога отдалечени във времето. Други са контрапункт на представата за собствения им живот. Със сигурност градското пространство във Виена създава определени критерии, които намират израз в оценката им на качеството на живот на двете места.

Почти във всички житейски разкази се забелязват ниските нива на доверие в българските институции. Понякога като откровена критика, а друг път засвидетелствана само като чувство за безнаказаност и несигурност, представата за неработещите институции се открива в разказите почти без изключение. Така например А. споделя: *„Аз не избягах от липсата на пари и средства, аз избягах от държавата, от правителството ни, от цялата ни заобикаляща система, която ние за съжаление младите хора не можем да пробием...”*⁴⁸ Макар в повечето случаи, събеседниците ми да не изтъкват конкретна ситуация, която я формира, представата за неработещите или формално работещите институции у нас, и липсата на вяра в тях бързо става тема на разговора. Тяхната собствена сигурност и тази на децата им в София често е подлагана на съмнение. Последният цитиран събеседник споделя, че особено откакто има деца, възможността да се завърне в родната си София му се вижда все по-нереалистична, точно с оглед на безопасността им – факт, който илюстрира по-различната перспектива, от която разказват хората, когато мислят за семействата си. Създаването на потомство в семейството значително завишава изискванията към избраното за живот населено място и към възможностите, които предлага то. Виена се очертава като по-спокойния и по-сигурния град, докато страхът от саморазправа, страхът, че в България „всеки е някой на някого” е много по-осезаем. В

⁴⁸А. р.1985, мъж. В този случай майката на събеседника пострадва тежко след пътен инцидент с малолетен шофьор. След дългогодишни дела, получават незадоволително обезщетение.

няколко разказа се тематизират агресията и расизмът, каквито без съмнение има навсякъде, но според събеседниците ми, „*тук е прието*” – тази фраза бе често повтаряща се. Събеседничка с голямо огорчение споделя за негативните нагласи на свои познати и приятели към малцинствата в България и многократно повтаря, че расизмът истински я натовазва.⁴⁹ Тя намира всички промени в България за нереални и „повърхностни”. Други вярват, че промяна има. Тя обаче се случва прекалено бавно, за да я изчакват. Агресията в различните разкази беше споменавана във връзка с много нейни проявления – войната по пътищата, насилието сред децата в училище и дори в детската градина. Понякога тя бива обяснявана в оправдателен механизъм като породила се и провокирана от неуредения и стресов живот.

В представите на събеседниците ми в повечето случаи София е един неспокоен и хаотичен град, в който ежедневието е наситено с всевъзможни битови предизвикателства и стрес. Коментират се липсата на ред и склонността към лесно нарушаване на правилата – паркиране по тротоарите и други подобни прояви в ежедневието. В редки случаи, почти изключения, някои отчитат напредък: „*Истината е, че последните 3-4 години в София се изляха много големи ресурси. И то най-различни ресурси, не само финансови, но и човешки. София в момента се превръща в един наистина динамичен европейски град...*”⁵⁰ Събеседникът ми коментира наличието на метро, положителните промени в столицата и по-добрия нощен живот.⁵¹ Според него в настоящия момент тя е доста по-чиста. Смята, че облагородяването на града се отразява върху поведението на хората в добра посока – стараят се да пазят чистота и не са толкова агресивни. Тази представа за София в последния случай най-вероятно се дължи на факта, че събеседникът ми е мигрирал в края на 90-те години на XX век, когато разликата между София и френско градче, в което е живял и Виена, в която се премества в последствие е била много по-видима. Темата за чистотата и бездомните кучета се коментира почти без изключение. Важно уточнение е, че първоначално нямах конкретен въпрос, който да насочва към нея, но някак съвсем естествено тя се отключваше всеки път. Въпреки че по официални данни броят на

⁴⁹ Н. р. 1975, жена

⁵⁰ М. р. 1968, мъж

⁵¹ По-добрият нощен живот е споменаван и от други събеседници.

бездомните кучета в София намалява⁵², събеседниците ми не отчитат напредък, което означава, че или представите им са проекция на стари впечатления, или статистиките у нас са неверни. Една събеседничка споделя как във Виена детето ѝ се разхожда босо до местния парк – начинание, което според нея, предвид чистотата в София, е доста рисковано. Тя счита, че свободата на децата да играят спокойни без постоянни ограничения от страна на родителите е значително по-малка. Макар и не във всички житейски разкази, темата за отношенията между хората в градска среда, все пак е засегната. В негативен план се коментира бързото скъсяване на дистанцията: *„Ние нямаме никакво зачитане на личното пространство. В смисъл това, че някой... всяка продавачка в магазина говори на „ти”, на умалително. Ние нямаме никаква субординация в отношенията”*.⁵³ Същата събеседничка разглежда нарушаването на правилата именно като незачитане на другите, като дава пример с паркирането на тротоара, което затруднява комфорта им и показва пълната незаинтересованост към хората, обитаващи същия град. Всички, които коментираха темата, имат представата, че в София в обичайно повтарящи се ежедневни срещи, например между съседи, повечето се поздравяват и общуват по-рядко, а отдават бързото минаване в ежедневното общуване на „ти” на липсата на уважение между поколенията и на лошо възпитание. От друга страна, практиката съседите да остават бележка, вместо да изкажат някаква молба или забележка лично в Австрия, е посочвана като непривична за българите. Въпреки че има събеседници, които коментират „директната комуникация” в България в положителен контекст, повечето считат, че примерът в ежедневното общуване между познати и непознати, както и поведението на хората в София е по-лош, от този, който виждат децата им във Виена.

В приятелския кръг на повечето влизат предимно българи. Голяма част от тях извън работата си общуват най-вече със свои сънародници и както те самите се изразяват, понякога само табелите по улиците им напомнят, че са в друга държава. Представите за България се акумулират в определена социална среда, в която общуват най-често. Всички, без изключение, поддържат връзки със свои близки и роднини от България, а тези контакти

⁵² Според Доклад на Фондация „Четири лапи” за проведено преброяване на безстопанствени животни на територията на Столична община от 2015 година броят им е намалял три пъти за 9 години, а данни на Екоравновесие сочат, че броят на кастрираните домашни и осиновените от приют кучета – расте.

⁵³ Л. р. 1971, жена

също са проводник на представи. Някои събеседници споделят, че са изградили приятелски отношения с всякакви хора, а един от тях определя австриец като най-добър приятел. В общия случай тези, които имат приятели от местните и от всякакви други народности, живеещи във Виена, са мигрирали на по-ранен етап от живота си и си придобили висшето си образование в австрийски университети. Част от причините се коренят както в социализиращата роля на студентските години, така и в по-доброто овладяване на немски език.

В един от случаите мъжът произхожда от мигрантско семейство. Има опит от детството, тъй като известно време е живял с родителите си в Германия. По неговите думи, те като млади хора в средата на 20-те си години, с деца, учителка и полицай, не виждат никаква възможност за реализация в родината си. Поемат към Германия след промените от 1989 г. Посещава детска градина там и сменя общо шест училища, тъй като се налага да живеят на различни места. Завърша средно-специално образование в България. Родителите му периодично се връщат, но в крайна сметка се установяват в Австрия. Това обстоятелството прави възможно спонтанното решение да изгради живота си със своята половинка именно там. В друг – дядото на мъжа е работил в международна организация във Виена, а баща му и леля му са учили в града през 80-те години на XX век. Семейната традиция се продължава първо от сестра му, а в последствие и от самия събеседник. В тези случаи семейният пример е един от факторите при избора и също допринася за изграждането на представи, защото от ранна възраст събеседниците са слушали впечатления за живота в България и зад граница. В останалите интервюта не сме разисквали подробно как е било прието решението за занимаване от родители. В някои разкази става ясно, че събеседниците ми са били насърчавани или поне подкрепени да заминат. Важна роля тук изиграва и географската близост на Виена – „тя е на ъгъла”. Заминаването за Австрия не може да се сравни с напускането на континента например. Един събеседник разказва как стига до България за една нощ след смъртта на майка си.

По-рядко, но все пак срещати се представи за живота в България, са тези за липсата на свобода на словото, манипулацията на общественото мнение на медийно равнище, по-ниските заплати, по-ниския стандарт на живот, липсата на социална отговорност в много аспекти и посредствеността на хората, които са недоволни от живота си в родината, но все пак остават в нея.

Никой не посочва ниското заплащане в България като мотив от първостепенна важност за миграция към Австрия. Като често споделяни мотиви се отличават желанието за следване, интересът към другата култура и несигурността, че в родината могат да осъществят своята професионална и житейска реализация, както и усещането, че Австрия е правова държава. Много събеседници изпитват съмнения, че трудът им ще бъде обективно оценен и че те самите ще бъдат оценявани въз основа на личните си качества. Изразяват представата за ширещата се „шуробаджанацина“ в България. Един събеседник си задава въпроси, дали има реални шансове за професионално развитие и дали в родното си място може да достигне същата степен на реализация. Той самият си дава сметка, че изказването му е базирано на наблюдения, но не и на опит, защото не е работил в България: *„Мога да го кажа, но не мога да го докажа.“*⁵⁴ Интересно е, че тази представа е споделяна от хора на всякаква възраст, мигрирали както в края наминалия, така и след началото на новия век. Единствената разлика е, че в житейските разкази на мигрирали през 90-те години на ХХ век често се споменава политическата ситуация в страната. Те разказват, че са усещали очаквания към себе си да бъдат политически ангажирани по един или друг начин, за да могат да се реализират професионално и житейски. Членовете на две от семействата не са работили никога в България, защото са мигрирали на много ранен етап от живота си. В третото са работили само студентски, временни работи, докато жената завърши висше образование по европейстика в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, а мъжът се ориентира накъде да поеме за в бъдеще. В четвъртото семейство жената има юридическо образование и е работила в България като младши съдия. Мъжът завършва английска филология в Софийски университет и бизнес администрация в Американския колеж в Благоевград. Занимава се с маркетинг, преди да вземе решение за мигристърска програма във Франция.

Една събеседничка прави разграничение между българите във Виена въз основа на техните мотиви за миграция. Според нея има хора, които идват да научат език, да се обогатят културно, но има и такива, които са дошли, за да избягат по икономически или по политически причини, без значение къде. Тя счита, че става дума за съвсем различни – *„два свята“*⁵⁵, тъй като „бягащите“ са по-склонни да останат незаинтересовани от австрийската

⁵⁴ Е. р. 1987, мъж

⁵⁵ И. р. 1989, жена

култура. Не може да се каже, че само те са източник на негативни представи за живота в България, както и, че във всеки случай остават равнодушни към приемащата култура. Със сигурност има разлика в процеса на адаптация към новата държава в битов план в зависимост от мотивите за миграция, а той сам по себе си генерира определени представи. Така може да се окаже, че някой, който има травматична памет от България и я напуска принудително, всъщност има по-позитивни представи за родината, защото по една или друга причина, не успява да се приспособи към новата култура. Подобни примери се срещат често на терен.

Цялостното впечатление е, че събеседниците ми, поне тези, чиито разкази са включени в статията, разказват с желание за живота си във Виена, тъй като са доволни от избора да се установят именно там. Техните възгледи за България невинаги отразяват реалната ситуация, но със сигурност отразяват собственото им усещане, че всекидневието им във Виена е по-леко, по-уредено и по-сигурно.

По-скоро негативните представи за София са свързани и със самата Виена.⁵⁶ Нейният образ като градско пространство и културно средище, до някъде исторически предопределен, е почти винаги положителен – наличието на концепцията за прекрасната Виена се потвърждава и на терен. Много често тя е описвана като „един прекрасен град” или „един много аристократичен град”. Виена е градът, „в който се влюбих”⁵⁷ – споделя не един събеседник. Допускам, че по отношение на Виена има силен стереотип, които се потвърждава и с факта, че след разпадането на Австро-Унгария и превръщането ѝ от столица на влиятелна империя в столица на неголяма държава не повлиява съществено върху наплива от студенти към нея. Събеседничка, чийто интерес към образование в чужбина я довежда в австрийската столица разказва следното: „Тъй като и преди това съм идвала на екскурзия във Виена и много ме привличаше градът, обстановката... За мен градът беше много по-важен отколкото самата специалност.”⁵⁸ Като други предимства на образованието в Австрия изтъква обстоятелството, че владее немски по-добре отколкото

⁵⁶ Обликът на Виена и на другите по-големи градове е посочен като фактор, влияещ на избора на дестинация и от Снежана Йовева-Димитрова (Йовева-Димитрова 2013: 74)

⁵⁷ А. р. 1988, жена

⁵⁸ И. р. 1989, жена

английски, липсата на специфични изисквания при кандидатстването и по-евтиното образование в сравнение с образоването във Великобритания например. Всъщност подобни на Виена градове не се радват на същите ласкателни оценки. Като столица на голяма империя с мощно политическо, културно и икономическо влияние в Новата европейска история Виена и днес носи богато наследство, което уплътнява както образа ѝ, така и представите за нея. Историческото минало допринася за нейния чар. Във връзка с казаното ми се струва интересен коментарът на моя събеседничка, композитор, която намира виенската филхармония за консервативна по отношение на изпълненията. Тя смята, че музиката не се е променила съществено през последните 150 години. Всъщност според нея се свири това, което посетителите на Виена очакват да чуят. Ако това обстоятелство е вярно, то говори за целенасочено подхранване на историческия облик на града.

Кратката история за формирането на българската общност във Виена ни припомня, че традицията в миграционните процеси между България и Австрия е дълга, и че столицата ѝ се е утвърдила като предпочитана дестинация. Би било интересно в бъдеще наличието на стереотип за положителния образ на Виена да се подложи на изследване. Опозиционни представи в анализиранияте разкази, се оказаха положителните, заради относителната си рядкост, по-скоро по изключение. В цялостното изследване не без значение са и разказите на хора, живели във Виена и взели решение да се върнат. Става дума за семейства, които в даден етап от живота са не са предпочели нито София, нито Виена.

В заключение ще обобщя, че благосъстоянието на града и образът, който бива извикан асоциативно в умовете на хората, влияят на самочувствието им и на тяхното поведение в градската среда. Относно представите на българските мигранти, живеещи във Виена за живота в България и представите като изследователска категория изобщо – то те са носители на познание. Понякога отразяват относително обективно социалната реалност, която рефлектира мощно върху тях. Друг път издават скрити стереотипи, модели на поведение, начини на мислене и житейски приоритети. Представите могат да бъдат явно изложени в житейския разказ, но могат и да се открият косвено от изследвателя, когато наблюдава съприкосновението на два или повече културни модела. Многообразието на българската миграция във Виена е пример, че миграционните процеси днес не могат да се

изследват по подобие на българските общности със споделена култура и териториална обособеност.

Библиография:

Айкелман 2019: Айкелман, Ф. Д. Близкият Изток и Централна Азия. Антропологически подход. Изток-Запад: София.

Борисова, Гергова, Еролова, Матанова 2017: Борисова, М., Гергова, Л., Гергова, Я., Еролова, Й., Матанова, Т. (съст.) *Българи в чужбина. Чужденци в България. Институции, Организации, Общностен живот*. Институт за етнология и фолклористика – БАН: София.

Йовева-Димитрова 2013: Йовева-Димитрова, С. *Модел на интеграция на българите в Средна Европа*. Мултипринт: София.

Кирилова 2016: Кирилова, С. Мотивация за завръщането на български студенти във Виена. Студентска мобилност или студентска миграция. – В: Пенкова, И., Пенчев, В. (съст.) *Българската общност в Австрия – историческо, лингвистично и етнологско изследване*. Парадигма: София.

Колева 2007: Колева, Д. Социализмът като житейски път. – В: Колева, Д. (съст.) *Върху храстите не падат мълнии. Комунизмът – житейски съдби*. Институт за изследване на близкото минало: София.

Кръстева 2014: Кръстева, А. *От миграция към мобилност. Политики и пътища*. Нов български университет: София.

Манчева, Троева 2011: Манчева, М., Троева, Ев. Миграции от и към България: Състояние на изследванията. – В: Хайдиняк, М. (съст.) *Миграции, пол и междукултурни взаимоотношения в България*. Международен център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия: София.

Марков 2015: Марков, И. *Миграции и социо-културна динамика. Албанците от Република Македония*. Гутенберг: София.

Марушиакова, Попов 2013: Марушиакова, Е., Попов, В. Етнология и миграционни изследвания (Вместо предговор). – В: Маева, М., Захова, С. (съст.) *Етнология на миграциите. Българите в Средиземноморието*. Парадигма: София.

Пенчев 2017: Пенчев, В. *Българските общности в Средна Европа. Формиране. Битуване. Идентичности*. Парадигма: София.

Прешленова 2018: Прешленова, Р. *По пътищата на европеизма. Висшето образование в Австро-Унгария и българите*. Парадигма: София.

Ayşe 2009: Aysa, P. *American Ethnologist*, Vol. 36, № 4 (Nov., 2009)

Brettell, Hollifield 2008: Brettell, C. B., Hollifield, J. F. *Migration Theory: Talking across the Disciplines*. New York, London.

Kassabova-Dintcheva 2002: Kassabova-Dintcheva, A. *Migartion und Famile. Familienforshung und Politik (Am Beispiel Bulgariens) Variant 2000*: Sofia

World 2018: World Migration Report. International Organization for Migration.

https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en.pdf

<http://ecoravnovesie.com/>

http://www.fourpaws.bg/files/Bulgaria/Document/2016_02_17_doklad_prebroyavane_kucheta_sofia_1.pdf